

Onomastik vahidlərin “Kitabi-Dədə Qorqud” həqiqətlərinin araşdırılmasında rolu

Qəhrəmanova Yeganə
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə

“Kitabi-Dədə Qorqud” jurnalı qədim türk-oğuz tarixinin öyrənilməsi baxımından ən dəyərli mənbələrdən biridir. Dastanda eramızdan əvvəlki dövrlərdə qədim türk düşüncəsini əks etdirən və günümüzdə qədər gəlib çıxan kifayət qədər maraqlı məqamlar vardır. Dastandakı şəxs adlarının etimoloji cəhətdən araşdırılması göstərir ki, epos ən qədim türk dövrü ilə, o cümlədən şumerlərlə əlaqəlidir. Dastandakı adların böyük hissəsinin qədim türk yazılı abidələri, eləcə də qədim türk ad sistemi ilə bağlılığı burada olan onomastik vahidlərin araşdırılmasına maraq yaradır.

Azərbaycan dilinin, eləcə də xalqımızın tarixi keçmişinin araşdırılmasında misilsiz rol oynayan mənbələrdən birincisi “Kitabi-Dədə Qorqud”dur. Dastanın tədqiqi istiqamətində indiyə qədər çoxsaylı araşdırmalar aparılsa da, bu zəngin sənət abidəsinin açılmamış sirləri hələ də qalmaqdadır. Bu baxımdan dastanın dilindəki onomastik vahidlərin tədqiqi xüsusi rola malikdir. Həmin vahidləri araşdırılması dastanın yaranma mühiti, tarixi, eləcə də dili barədə bir çox mübahisəli məqamlara aydınlıq gətirməkdə köməyimizə gəlir.

Dastanda Bayat boyu aparıcı yer tutsa da, tədqiqatçı-alim Zaur Əliyevin haqlı mülahizəsinə görə, “Qayı türklərinin dastanı sayıla biləcək boylar məqsədli şəkildə gizlədilmişdir”. Müəllif fikrini əsaslandıraraq yazır ki, “Məhəmməd peyğəmbərin (S) nəslinin türk soylu Qayı boyuna gedib çıxması fikrini əsas tutaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, məhz ərəblərin ciddi-cəhdlə gizlətdiyi 12 boy Qayı tayfasına aid ola bilər.

Роль ономастических единиц в исследовании истин «Kitabi-Dede Qorqud»

Резюме

«Книга моего деда Коркута» является одним из основных источников в изучении тюркско-огузской истории. В эпосе достаточно моментов, перекликающихся с тюркским мышлением периода до нашей эры. Этимологическое толкование имени Коркута сводит к тому, что эпос

относится к самой древней эпохе и связан даже с шумерами. Большая часть ономастических единиц эпоса, являясь древнетюркского происхождения, в то же время отражает систему тюркских имён.

Одним из источников, которые играют неоценимую роль в изучении азербайджанского языка и исторического прошлого нашего народа, является Китаби Дада Горгуд. Несмотря на то, что было проведено много исследований по изучению эпоса, неоткрытые секреты этого богатого художественного памятника остаются. В связи с этим изучение ономастических единиц на языке саги играет особую роль. Изучение этих разделов поможет нам прояснить многие спорные моменты о происхождении, истории и языке эпоса.

Хотя Баят занимает лидирующее положение в эпоху, по словам ученого-исследователя Заура Алиева, «богатые, которых можно считать легендой турок-каяков, были намеренно спрятаны». Ссылаясь на мнение автора: «Основываясь на идее пророка Мухаммеда (S), идущего вдоль турок турок, можно сделать вывод, что оно может принадлежать 12-летнему племени кай, которое арабы тщательно скрывали.

Ключевые слова: Коркут, ерос, шумерский язык, древнетюркский язык, огузской истории

The role of onomastic units in the study of truths “Books of my grandfather Korkut”

Summary

"The book of my grandfather Korkut" is one of the main sources in the study of the Turkic-Oguz history. There are enough moments in the epic that have something in common with the Turkic thinking of the period before the Common Era. The etymological interpretation of the name of Korkut reduces to the fact that the epic belongs to the most ancient epoch and is connected even with the Sumerians.

Most of the onomastic units of the epos, being of ancient Turkic origin, at the same time reflect the system of Turkic names.

The first of the sources that play an invaluable role in the study of the Azerbaijani language and the historical past of our people is "Kitabi Dede Gorgud". Although much research has been done on the study of the epic, the undiscovered secrets of this rich art monument remain. In this regard, the study of the onomastic units in the language of the saga has a special role. Examining these units will help us to clarify many controversial points about the origin, history, and language of the epic.

Although Bayat has a leading position in the epoch, according to research scientist Zaur Aliyev, "the rich, which can be considered a legend of the Kayak

Turks, have been intentionally hidden.” Referring to the author's opinion, “Based on the idea of the Prophet Mohammed (S) descending along the Turks of the Turks, one can conclude that it may belong to the 12-year-old Kai tribe, which the Arabs have carefully concealed.

Key words:Копкыт, epos, Sumerian language, ancient Turkic language, Oguz history

ANNOTASIYA:

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı qədim türk oğuz təfəkkürünü əks etdirən ən etibarlı və zəngin mənbələrdən biri kimi diqqəti cəlb etdiyindən bütün dövrlərdə bu dastanın araşdırılması diqqət mərkəzində olmuşdur. Məqalədə dastanın ad sistemini, o cümlədən şəxs adları araşdırılmış, qədim türk adlarının eposda özünü göstərən xüsusiyyətləri üzə çıxarılmışdır. Maraqlı hal budur ki, dastanın onomastik sistemi, xüsusən şəxs adları qədim şumer adları ilə yaxından səsləşir. Bu uyğunluğun təsadüfi yox, sistem xarakterli olması türk-şumer əlaqələrinin öləri deyil, genetik bağlılığını sübut edir. Məqalədə şəxs adlarının etimoloji izahı verilmiş, eposla bağlı bir qaranlıq məqamların araşdırılmasında rolu izah olunmuşdur.

GİRİŞ:

Azərbaycan dilinin, eləcə də xalqımızın tarixi keçmişinin araşdırılmasında misilsiz rol oynayan mənbələrdən birincisi “Kitabi-Dədə Qorqud”dur. Dastanın tədqiqi istiqamətində indiyə qədər çoxsaylı araşdırmalar aparılsa da, bu zəngin sənət abidəsinin açılmamış sirləri hələ də qalmaqdadır. Bu baxımdan dastanın dilindəki onomastik vahidlərin tədqiqi xüsusi rola malikdir. Həmin vahidləri araşdırılması dastanın yaranma mühiti, tarixi, eləcə də dili barədə bir çox mübahisəli məqamlara aydınlıq gətirməkdə köməyimizə gəlir. Təkcə Arif Acalov tərəfindən latış dilində çap olunan “Mənim ulu Atam və Kitabım” əsərində 100 adda toponim, etnonim, şəxs adları, dini ifadələr, mifik obrazların, eləcə də söz və ifadələrin izahı verilmişdir ki, bu izahlar eposun məzmunu, tarixi, obrazlar aləmi barədə daha dəqiq məlumatlar əldə edilməsinə imkan yaradır. İ.Şıxıyevanın statistik hesablamalarına görə, “Dədə Qorqud”da işlənən 77 şəxs adından 50-si türk, 24-ü ərəb, 2-si fars mənşəlidir. (8, s. 111). Bu baxımdan Ə.Dəmirçizadədən başlayaraq dil tarixi sahəsində çalışan alimlərimizin, o cümlədən T.Hacıyev, Q.Kazımov, E.Əlibəyzadə və neçə-neçə digər tədqiqatçı-alimlərimizin araşdırmaları xüsusi maraq doğurur. O.Ş.Gökyaydan başlayaraq tədqiqatçıların oğuzların Azərbaycanda və Şərqi Anadoluda yaşaması, bu ərazilərin ən qədim sakinləri olmaları haqda fikirləri diqqəti cəlb edir. Tədqiqatçı yazır ki, “Rivayətlərə görə, efsanevi Oğuz zamanında Azərbaycana gelip yerləşən Oğuzların yaylaqları Tebrizin güneyindəki Ulan yaylaqlarını, Ala Taq yaylaqlarını və Şaraban dağlarında isimləri de Arran

ve Muqan obaları olmak üzere yerləşmiş imişlər. Lakin şu oğuzlar da Azərbaycanda mevcut olan en eski oğuzlar degildir”.

Deməli, dastanı yaradan oğuzlarıntarixi kökləri daha qədimə gedir, bunlar bir çoxlarının iddia etdiyi kimi səlcuq oğuzları deyildir.

ŞUMER TÜRK ŞƏXS ADLARININ PARALELLİYİ

Tədqiqatçıların haqlı olaraq göstərdiyi kimi, “Dədə Qorqud” kitabında şaman, ozan, aşiq təfəkkürünün ortaqlığı aydın nəzərə çarpır: mifoloji şüur ifadə edən sakral söz, eposa xas həqiqi söz və dastana uyğun bədii söz vəhdət yaradır. Nəticə etibarilə, qüdsi, tarixi, estetik məzmun çulğalayıb (3, s. 60-72) Bu baxımdan dastanın yaranma tarixi əksər tədqiqatçılar tərəfindən VI-VII əsrlərə aid edilsə də, bəzi boyların eramızdan əvvəlki dövrlərə aid olması, protoazərbaycan təfəkkür tərzini və dilini əks etdirməsi haqqında fikirlər də mövcuddur. Bu tarixi həqiqətlərin üzə çıxarılmasında dastanın dilində işlənən onomastik vahidlərin rolu böyükdür. Burada “Dədə Qorqud”un şumer dastanları ilə səsləşən məqamlarına diqqət cəlb etmək yerinə düşür. Q.Kazımov göstərir ki, “şumerlərin yaratdığı doqquz eposun çoxu qədim Azərbaycan dövləti olan Aratta ilə bağlıdır” (5, s.76). E.Əlibəyzadəyə görə, “Bilqamıs” dastanının adı sonrakı türk dastanlarının bir sıra qəhrəmanlarının adı ilə eyni quruluşludur. Dastanın əsas qəhrəmanının adı müxtəlif variantlarda qeyd olunur: Bilqamıs/Bilgəmis/Bilqamıs/ Bilqameş və ya Gilqamıs/Gilqameş. Bu adla qədim türk qəhrəmanlarının adları-Alpamıs/Alpamış (özbəklərdə), buğrancı oğlu İlalmış/İlalmıs, Tərsuzamış/Tərsuzamıs “Dədə Qorqud kitab”ında) adları arasında oxşarlıq və ahəngdar səslənmə təsadüfi olmayıb, bu qəhrəmanların bir mənəvi telə bağlılığına, “qardaşlığına”, bir ana kökdən çıxdığına, bir qaynaqdan gəldiyinə şahidlik edir” (2, s.78) Ə.F.Qorqud Şumer-Azərbaycan dilindən sami, Hind-Avropa və Qafqaz dillərinin bəhrələndiyini, həmin dillərin şumer-Azərbaycan dilinin hesabına zənginləşdiyi dünya alimlərinin çoxu tərəfindən etiraf və təsdiq edilmişdir”(4, s.12). Şumer, “Dədə Qorqud” və müasir Azərbaycan dili arasında eyni sözlərin müqayisəsini aparan müəllif bir sıra onomastik vahidləri də təqdim etmişdir. Onlardan bir neçəsinə diqqət yetirək:

Şumer dili	“Dədə Qorqud” dili
Bur u /Burulan/	Bur-ulan /Burlaxatun/
Diriq /diri olmaq/	Diri /Dirə xan/
Aratta /ölkə adı/	Arat /sulu yer/
Tar-ı /Tanrı/	Tanrı
Tənqri /Tanrı/ Tanqri	
Qor /kor/ odun, qara kömür	Qor /od/ Qorqud
Qud /qüvvət/ Qud /Qorqud/	
Maqan /maqçı, odçu, şaman/ Maqan /şaman-qaman/ və s. (4, s.12-13)	

Göründüyü kimi, Şumer və “Dədə Qorqud” paralelləri bir-birinə tamamilə uyğundur və bu hal adi bir təsadüf deyil, eyni kökün, eyni başlanğıcın göstəricisi kimi qiymətləndirilməlidir.

ŞUMER, “AVESTA”, “DƏDƏ QORQUD” AD PARALELLİYİ.

Ə.Fərzəli daha sonra “Avesta” ilə müasir Azərbaycan dili sözləri arasında müqayisə aparmış, tamamilə məntiqli bir nəticə əldə etmişdir ki, “Avesta” dili ifadəsi əvvəllər uydurulmuş “Pəhləvi dilinə yaxın “Avesta dili” deyil. “Pəhləvi dilinə yaxın Avesta dili”nin heç zaman mövcud olmadığını elm çoxdan təsdiq etmişdir. Bizim misalda söhbət “Avesta” abidəsinin öz dilindən gedir ki, bu dilin sözləri də prototürkcə-protoazərbaycancadır. Bu həqiqəti böyük türk alimi Ə.Cavad hələ 1930-cu illərdə aşkara çıxarmışdır” (4, s.15). Məhrum alim “Avesta” əlifbasının qədim sami və finikiya əlifbalarının mənəbəyi olduğunu göstərərək yazırdı ki, “Şumer türklərinin dühasından yaranan oxşəkilli yazı Babilistandan Qafqaza, İrandan və Hindistanın şimalından Egey dənizinə və Misirədək iyirmidən artıq adda anılan millət və məmləkətlərə yayılıb, onların mədəniyyətlərinin ifadə vasitəsi olmuşdur. Bu yazıdan Şərqdə ibrani, hind: uyğur və dünənki mədəniyyətin yazısı olan ərəb əlifbası, Qərbdə isə yunan, etrus, nəhayət, bugünkü mədəniyyətin yazısı olan latın əlifbası yaranmışdır. Məhz “Avesta”nın qələmə alındığı və azı 7000 il yaş verilən və bu gün artıq .orxon-Yenisey əlifbasının timsalında birdə aha tam aşkarlanan lifba həm də Şamaxı və Naxçıvan / Gəmi qaya / işarələrində aşkarlanmışdır” (4, s.15). Ə.Fərzəli Ə.Cavadın fikirlərinin ümumiləşdirərək belə bir doğru qənaətə gəlmişdir ki, “Bu fakt “Avesta”nın qələmə alındığı əlifbanın, o sıradan Orxon-Yenisey əlifbasının da ən azı 7000 il əvvəl Azərbaycanda yarandığını söyləməyə tam əsas verir”(4, s.15) Qeyd edək ki, E.Əlibəyzadənin tədqiqatlarında da “Avesta”nın, eləcə də şumer dastanlarının dilinin məhz türk-Azərbaycan dili olduğu sübut olunmuşdur. (1, s.21)

“QORQUD” ADININ ETİMOLOJİ İZAHİ

Burada diqqəti cəlb edən əsas məqamlardan biri bundan ibarətdir ki, Qorqud adının birinci tərkib hissəsi olan qor/kor sözü şumerçədə də dastandakına uyğun mənada mövcud olmuşdur. Tədqiqatçılardan Qalib Sayılov Qorqud adı ilə bağlı fikirləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmışdır:

- “Qorqud” – “qor” və “qut” sözlərinin birləşməsindən yaranmış sözdür, Qorqut xoşbəxtlik mayası, bəxt mayası, can, ruh mayası, xeyirxah ruh mayası, həyat qüvvəsi mayası, həyatverici mayası, həyatverici maya... xoşbəxt od, xoşbəxtlik odu, bəxt odu, xeyirxah ruh, həyat qüvvəsi odu, həyatverici od deməkdir.

- “Qorqud” sözü Tanrıçılıq inancında Tanrının öz məxluqunu qoruması, himayə etməsi təsəvvürü ilə bağlıdır.

- “Qor” sözü şanlı, şöhrətli mənasındadır və “qorqud” adı “şanlı, şöhrətli qurd” deməkdir.

- Dədə Qorqud türk xalq inanışlarında qeyb dünyası (görünməzlər aləmi) ilə bağlı övliyadır.

- Qorqud əfsanələrdə ozan, ağsaqqal, qopuzun yaradıcısı, övliya, təbib, şeyx, şaman, dədədir.

- Qorqud ilkin şaman, şaman və nəğməkarların hamisi, simli alət qopuzun ixtiraçısıdır.

- “Rəsul əleyhisəlam zəmanı” semantemi- sonrakı islami transformasiyadır. “KDQ-un islamdan öncəki dastan formasında zaman qəlibi hökmən “Qorqud ata adlı bir ərin qopmasını “Oğuz xanının zamanına” aid etməli idi və yaxud onun ən mümkün formalarından biri budur”.

- Qorqud atanın adındakı “ata” semantemi etnokosmik invariant təşkil etməklə Qorqudun mediativ və əcdad funksiyalarını öz içərisinə alır. Qorqudun “Ata” adı onun əcdad kultu ilə bağlılığını, icma başçısı, şaman-kahin (“qam ata”), Tanrıçılığın peyğəmbəri (savçısı) olduğunu göstərir.

- Qorqudun adındakı “Dədə” və “Ata” işarələri “əcdad ruhlarla bağlılığı”, “əcdad ruhuna məxsus kodu və şamanlıq-övliyalıq sintezindəki mifik mahiyyəti” göstərir (6, s,107-108).

Qorqud sözü haqqında irəli sürülən fikirləri ümumiləşdirən müəllif bu qənaətə gəlir ki, “Qorqudun kimliyi bu işarələrdə üzə çıxır: xoşbəxtlik mayası, xoşbəxtlik odu, qoruyucu tanrı, şanlı, şöhrətli qurd, ozan, ağsaqqal, qopuzun yaradıcısı, övliya, təbib, şeyx şaman, dədə, şaman və nəğməkarların hamisi, simli alət qopuzun ixtiraçısı, ilk əcdad, icma başçısı, şaman-kahin, Tanrıçılığın peyğəmbəri”(4, s.108). Qorqud sözünün izahını bu adı əmələ gətirən qor və qud sözlərinin şumerədəki semantikasına uyğun izah etsək, “qor” od, “qut” isə qüvvət mənasında başa düşüləcəkdir. Ə.Fərzəli də qoşa işlənən “Dədə” və “Qorqud” sözlərinin ulu başlanğıcda eyni məzmunu ifadə etdiyini göstərir: “Dədə insana çevrilmiş, insanlaşmış Odun ilki, başlanğıcıdır.Özülə-bünövrəyə çevrilən Oddur.Və məhz Od-Baba kimi, “Dədə”dir,nəslin binasını qoyandır, bünövrəçidir. “Qorqud” da azacıq fərqlə belə keyfiyyət daşıyıb. Və məhz “Qor” kimi Işığın əvvəlidir. Bütün işıqlar – rənglər “Qor”dan – “qara”dan doğulur.Bütün ozanlar: şamanlar, bilicilər, müdriklər də “Qorqud”dan başlanır. Və bu doğumdan – başlanmadan bu ulu adın: “Qorqud” adının ulu məzmunu da açıqlanır: Işıq – Qüvvət: Yaradan Işıq – Qorqud: Od –başlanğıc, güc-qüvvət-ilham, həyat, xoşbəxtlik verən – yaşadan, fərəh gətirən, ucaldan Od. “Qorqud” – işığı göndərən mənbə, özül kimi, həm də Işıq – Qüvvətdir. “Qorqud”: “Qor” kimi odun, işığın, “Baba” kimi isə nəslin “dibi”, əvvəli, başlanğıcıdır”. (4, s.28). Müəllifin fikrincə, “ “Dədə Qorqud”: Başlanan od, İlkin od, Od-Dədə və xalq arasında da yaşayan Qor Dədə, Dədə Qor – Dədə Qorquddur. “Dədəm Qorqud” – məhz başlanğıc kimi, həm də “Adəm Qorqud” və “Oğuz Qorqud”

məzmunundadır. Beləliklə, üç Qorqud, üç Ata-Dədə, üç Od Başlanğıcı. Eyni Dədənin: Od və nəsil başlanğıcının üç ulu adı, fikirmizcə, hər üç ad Ulu dil çağlarından gəlir.” (4, s.28-29).

Müəllifin gəldiyi maraqlı qənaət bundan ibarətdir ki, “Həm də başlanğıc – bünövrə kimi, dədələr üç deyil, çoxdur: Dədə Bilqamis, Dədə Odin, Dədə Cünun – Aşiq Cünun və s. ...Meydanda isə daha çox, məhz üç Dədə: Oğuz, Adəm və Qorqud dayanıb. Və bunların tarixi ardıcılığı xüsusi araşdırma tələb edir. Üç “başlanğıc – dədə” və bunların bir ümumi adı: “Dədə”. Fikrimizcə, məhz “Dədə”nin sirri daha dərin qatlara bağlanır”. (4, s.29) Həmin dərin qatları araşdıran Ə.Fərzəliyə görə, “Adəm, Oğuz və Babaya çevrilən Oddur. Ayrıca Ata-Dədə isə: Tanrıdır.- Tək, vahid, “ucalardan uca, kimsə bilməyən necə?”- Tanrıdır, “Bütün aləmləri yaradan Tanrıdır”. Necə ki, Şumer azərbaycanlılarında da “Dədə” (“Dada”), “Ata” (“Ada”) – Tanrının adıdır... “Dədə” adı “Qorqud”a qoşulmaqla, onu “Adəm”dən, “Oğuz”dan və başqa od-başlanğıclardan – dədələrdən (babalardan) fərqləndirib. Beləliklə, “Dədə/m Qorqud” ikiqat başlanğıc/ikiqat od başlanğıcı olmaqla, bütün dədələrdən (babalardan) daha uca mərtəbəyə qalxmış olur”. (4, s.29).

Deməli, Dədə Qorqudun qeybdən dürlü xəbərlər verməsi, bilici şəxsiyyət olması da onun Tanrıya bağlılığının, Tanrı soraqçısı olmasının nəticəsidir. Ona görə də Oğuzdan və Adəmdən fərqli olaraq Qorqud Dədə təyinedici sözü ilə işlənir. Dədə Qorqud Od baba, İşiq baba, Xeyir baba olduğu üçün insanların köməyinə yetir, müşkülünü həll eləyir.

Qeyd edək ki, Dədə Qorqud sözünü Dədə Günəş adı ilə izah edənlər də var. Qədim türk inancında Günəş kultunun olmasına əsaslananların fikri də Qorqud adını Od başlanğıcı hesab edənlərin fikri ilə uyğunluq təşkil edir, çünki günəş həm də od saçan, işiq saçan qüvvədir, Tanrının nişanəsidir. Ona Dədə Qorqudu Günəş ata hesab edənlərin fikrinə də haqq qazandırmaq mümkündür. Maraqlıdır ki, Qorqud sözünün etimologiyasını Şumerlə bağlayan O.Süleymanov Həmin sözün qədim formasının “Görgüt” olduğunu, “gör” sözünün şumercə “hör” günəş sözü ilə bağlı olduğunu göstərmişdir (7, s.213).Başqa bir mülahizədə Qorqud adı Albanlarla bağlı izah olunur, İndiki Ermənistandakı Gorus sözü Qor-is, Gor –ata mənalarında təqdim edilir, Alban dilindəki Oros, Oroys adları da dastandakı Aruz, Uruz kimi adlarla müqayisəyə cəlb edilir.

Artıq bir sıra alimlər haqlı olaraq dastanın 24 qədim oğuz boyunun sayına uyğun olaraq elə 24 boydan ibarət olduğu, 12 boyun məqsədli şəkildə gizlədildiyini xüsusi vurğulayırlar. Dastandakı oğuzların Sağ və Sol qanada, yəni Boz Oqlarla Üç Oqlara ayrıldığını bildiren Q.Kazımova görə, Sağ qanadın ilk boyunun adı qayı, sol qanadın ilk boyunun adı isə bayat olmuşdur (5, s. 374). Dastanda Bayat boyu aparıcı yer tutsa da, tədqiqatçı-alim Zaur Əliyevin haqlı mülahizəsinə görə, “Qayı türklərinin dastanı sayıla biləcək boylar

məqsədli şəkildə gizlədilmişdir”. Müəllif fikrini əsaslandıraraq yazır ki, “Məhəmməd peyğəmbərin (S) nəslinin türk soylu Qayı boyuna gedib çıxması fikrini əsas tutaraq belə qənaətə gəlmək olar ki, məhz ərəblərin ciddi-cəhdlə gizlətdiyi 12 boy Qayı tayfasına aid ola bilər” (9).

AKTUALLIQ:

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı elə zəngin və danılmaz mənbədir ki, onun istənilən istiqamətdə araşdırılması ən qədim türk dövrlərinə aid tarixi, etnoqrafik, dil faktlarının düzgün araşdırılmasına kömək edir. Bu baxımdan dastanın dil faktlarının tədqiqinin xüsusi rolu vardır. Son araşdırmalar göstərir ki, dastanda qədim türk düşüncə və həyat tərzini indiyə qədər deyildiyi kimi, yalnız eramın əvvəlləri ilə bağlı deyil, eramızdan çox-çox qədim dövrlərə gedib çıxır. Bu baxımdan eposda qədim türk təfəkkür tərzini ilə şumer düşüncə tərzini qarşılaşdırırlar bu ikisi arasında çox mühüm bağlılıq aşkar etmiş və bu bağlılığın sadəcə bir təsadüf olmadığını, kök bağlılığı, qohumluq əlaqəsi kimi izah edirlər. Sözsüz ki, belə bir məntiqi nəticə türk tarixinin ən qədim dövrlərinə işıq salmaq imkanı verir. Bu mənada dastanın dilində rəsy gəlinən adların, o cümlədən şəxs adlarının şumer dili ilə əlaqəsini araşdırmaq olduqca maraqlı məticələrin əldə olunmasına imkan yaradır.

Deməli, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanının ad sisteminin araşdırılması bütövlükdə türk ad sisteminin qədim tarixinin üzə çıxarılması, bu sistemin hansı ənənələr əsasında meydana çıxmasının aşkarlanması baxımından aktualıq kəsb edir.

TƏDQIQAT İŞİNİN METODLARI:

“Kitabi-Dədə Qorqud” antroponimikasının öyrənilməsi, tədqiqi zamanı , əsasən, müqayisəli-qarşılaşdırılmalı metodundan, eləcə də təsviri metoddan istifadə edilmişdir.

NƏTİCƏ:

Yuxarıda deyilənlər bir daha sübut edir ki, “Dədə Qorqud” dastanının hələ açılmamış sirləri çoxdur. Son günlərdə dastanın üçüncü nüsxəsinin, 13-cü boyunun tapılması, daha yeddi boyun da aşkarlanacağı faktları sübut edir ki, tədqiqatçıların dastanın 24 boydan olması haqqında irəli sürdükləri fikirlər inandırıcı və məntiqlidir. Deməli, dastanın yeni-yeni boylarının araşdırılması istiqamətində işlər daha da gücləndirilməli, eposun dil faktlarının tarixi faktların izahında rolu düzgün müəyyənləşdirilməlidir. Dastanla bağlı mübahisəli fikirlərin izahında boylarda rast gəldiyimiz müxtəlif onomastik vahidlərinin mənşəyinin və məzmununun düzgün izah edilməsi və əhəmiyyətli rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT:

1. Ana kitabələr. Tərtib edəni Əlibəyzadə E. Bakı, 1996
2. Əlibəyzadə E. Azərbaycan xalqının mənəvi mədəniyyət tarixi. Bakı, “Gənclik”, 1998
3. Hacılı A. “Dədə Qorqud kitabı”: epik təfəkkür və tarix // “Dədə Qorqud” jurnalı, 2, Bakı, 2002.
4. Qorqud Fərzəli Ə. Dədə Qorqud sözü. Bakı, Maarif, 1999
5. Kazımov Q. Azərbaycan dilinin tarixi. Bakı, Təhsil, 2003
6. Sayılov Q. Folklor və islam: Nəzəri-epik kontekst. Bakı, Elm və təhsil, 2018
7. Süleymanov O. Azya. Bakı, Şərq-Qərb, 2007
8. Şıxıyeva İ. “Kitabi-Dədə Qorqud”da şəxs adlarının linqvostatistik xüsusiyyətləri. “Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı problemləri”. Bakı, 1993
9. <http://news.lent.az/news/210483>